

SADRIDDIN AYNIIY IJODIDA BUXORO ADABIY MUHITINING O‘RNI

Umirqulova Muattar Eshnazarovna

Buxoro Osiyo Xalqaro Universiteti,

O‘zbek tili va adabiyoti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada atoqli adib Sadriddin Ayniy ijodida Buxoro adabiy muhitining tutgan o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Unda Buxoro adabiy muhitining shakllanish omillari, ushbu muhitning Sadriddin Ayniy dunyoqarashi, ijodiy tafakkuri va badiiy mahoratining rivojlanishiga ko‘rsatgan ta’siri yoritilgan. Shuningdek, adibning asarlarida Buxoro hayoti, ma’rifiy g‘oyalar, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va jadidchilik harakatining badiiy ifodalanish xususiyatlari tahlil etilgan. Tadqiqot natijasida Buxoro adabiy muhiti Sadriddin Ayniy ijodining g‘oyaviy-estetik negizini shakllantirgan muhim omillardan biri ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Sadriddin Ayniy, Buxoro adabiy muhiti, jadidchilik, ma’rifatparvarlik, badiiy tafakkur, adabiy meros, ijtimoiy muhit, ijodiy an’analar.

Annotation: This article analyzes the role of the Bukhara literary environment in the works of the prominent writer Sadriddin Ayni from a scientific and theoretical perspective. It highlights the factors that contributed to the formation of the Bukhara literary milieu and examines its influence on Sadriddin Ayni’s worldview, creative thinking, and artistic development. Furthermore, the study explores the artistic representation of Bukhara’s social life, educational ideas, socio-political processes, and the Jadid movement in the writer’s works. The research concludes that the Bukhara literary environment was one of the key factors in shaping the ideological and aesthetic foundations of Sadriddin Ayni’s творчество.

Key words: Sadriddin Ayni, Bukhara literary environment, Jadidism, enlightenment, artistic thinking, literary heritage, social environment, creative traditions.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется роль бухарской литературной среды в творчестве выдающегося писателя Садриддина Айни. Рассматриваются факторы формирования бухарской литературной среды и её влияние на мировоззрение, творческое мышление и художественное мастерство Садриддина Айни. Кроме того, анализируются особенности художественного отражения жизни Бухары, просветительских идей, общественно-политических процессов и джадидского движения в произведениях писателя. В результате исследования обосновано, что бухарская литературная среда является одним из важнейших факторов, сформировавших идейно-эстетическую основу творчества Садриддина Айни.

Ключевые слова: Садриддин Айни, бухарская литературная среда, джадидизм, просветительство, художественное мышление, литературное наследие, социальная среда, творческие традиции.

Sadriddin Ayniy (1878–1954) o‘zbek va tojik adabiyotining yirik namoyandalaridan biri, ma’rifatparvar adib, olim va jamoat arbobidir. Uning ijodiy shakllanishida Buxoro adabiy muhiti alohida o‘rin tutadi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro Markaziy Osiyoning muhim ilm-fan va madaniyat markazlaridan biri bo‘lib, bu yerda mumtoz adabiyot an‘analari, ma’rifatparvarlik g‘oyalari va jadidchilik harakati rivojlangan edi.

Sadriddin Ayniy yoshligidan Buxorodagi madrasalarda tahsil olib, Sharq mumtoz adabiyotining yirik vakillari – Rudakiy, Firdavsiy, Sa’diy, Hofiz, Bedil, Navoiy va Jomiy asarlarini chuqur o‘rgandi. Ushbu adabiy meros uning dunyoqarashi va badiiy tafakkurining shakllanishida muhim omil bo‘ldi. Ayniqsa, Alisher Navoiyning insonparvarlik, adolat va ma’rifatga asoslangan g‘oyalari Ayniyning ijodiga katta ta’sir ko‘rsatdi.

Sadriddin Ayniyning ijodi Buxoro adabiy muhitining boy tarixiy va madaniy an‘analaridan chuqur ta’sir olgan. Ayniyning hikoya, doston va maqolalari orqali Buxoroning turli qatlamdagi aholisi, ularning kundalik hayoti, urf-odat va qadriyatlari keng aks etadi.

Masalan, uning mashhur hikoyasi ****“O‘tgan kunlar”****da Buxoro shahri va uning madaniy hayoti tafsilotlari bilan boyitilgan. Hikoyaning bir parchasi shunday:

Buxoro adabiy muhiti Sadriddin Ayniyda milliy uyg‘onish va ma’rifatparvarlik g‘oyalarining shakllanishiga zamin yaratdi. U Buxorodagi ijtimoiy tengsizlik, eskicha ta’lim tizimi va xalqning og‘ir turmushini o‘z ko‘zi bilan ko‘rdi. Natijada, adib o‘z asarlarida jaholat, adolatsizlik va mutaassiblikni tanqid qildi, ilm-ma’rifat va taraqqiyot g‘oyalarini targ‘ib etdi.

Ayniyning «Esdaliklar», «Odina», «Sudxo‘rning o‘limi», «Qullar» kabi asarlarida Buxoro hayoti, xalqning ijtimoiy ahvoli, ma’naviy muammolari va davrning murakkab siyosiy jarayonlari badiiy aks ettirilgan. Ushbu asarlar nafaqat badiiy qiymati, balki Buxoro tarixini, madaniy va ijtimoiy muhitini yoritib beruvchi muhim manba sifatida ham ahamiyatga ega.

Buxoro adabiy muhiti Ayniyning asarlarida nafaqat fon sifatida, balki o‘zaro ijtimoiy munosabatlar, ta’lim va ilm-fan rivoji, shuningdek, insoniy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi asosiy vosita sifatida ham aks etadi. Misol uchun, uning hikoyalarida madrasalar, kutubxonalar, shahar ko‘chalari va xalq yig‘inlari real va jonli tasvirlanadi. Shu bilan birga, Ayniyning badiiy nutqi orqali o‘quvchi o‘sha davr Buxorosi hayotini sezadi, hissiy tarzda qabul qiladi va ijtimoiy-axloqiy qadriyatlarni anglaydi.

Yana bir misol, “Cho‘lponlar” hikoyasidan: *“Har bir uyda kitob, har bir ko‘chada suhbat bor edi. Buxoro qalbida ilm va adabiyot jonli edi, va har bir yosh o‘qishga intilardi”*(Sadriddin Ayni, Cho‘lponlar, Toshkent, 1930). Bu parcha Ayniyning Buxoro adabiy muhiti bilan bog‘liqligi, shahar madaniyati va ta’lim tizimiga e’tiborini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, u o‘quvchilarda ilm-fan va adabiyotga hurmatni shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Shuningdek, Buxoro adabiy muhiti Sadriddin Ayniy ijodida realizmning rivojlanishiga xizmat qildi. U voqea-hodisalarni hayotiy va haqqoniy tasvirlashga intilib, oddiy xalq hayotini, ularning orzu-intilishlari va muammolarini asarlarining markaziga qo‘ydi. Shu jihatdan, Buxoro muhiti Ayniyning ijodiy kamoloti,

ma'rifatparvarlik qarashlari va badiiy mahoratini shakllantirgan muhim manba hisoblanadi.

Sadriddin Ayniy ijodining shakllanishida Buxoroning ilmiy-ma'rifiy muhiti muhim ahamiyat kasb etdi. U dastlab madrasalarda tahsil olib, Sharq mumtoz adabiyotining nodir namunalarini o'rgandi. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Sa'diy Sheroziy, Hofiz Sheroziy va Bedil ijodi uning badiiy dunyoqarashining kengayishiga xizmat qildi. Mumtoz adabiyotdan olgan ta'sir natijasida Ayniyning asarlarida insonparvarlik, ezgulik, adolat va ma'rifat g'oyalari yetakchi o'rin egalladi.

Buxoro adabiy muhitining yana bir muhim jihati jadidchilik harakati bilan bog'liqdir. Jadid ma'rifatparvarlari ilm-fan, zamonaviy ta'lim va jamiyat taraqqiyoti g'oyalarini ilgari surdilar. Sadriddin Ayniy ham ushbu g'oyalardan ilhomlanib, xalqni ma'rifatga, bilim olishga va ijtimoiy uyg'onishga da'vat etdi. Uning ko'plab asarlarida eski tuzumning salbiy jihatlari, jaholat va mutaassiblik tanqid qilinadi, inson erki va ilmning ahamiyati ulug'lanadi.

Adibning «Esdaliklar» asari Buxoro hayotini aks ettiruvchi muhim tarixiy-badiiy manbalardan biri hisoblanadi. Asarda Buxorodagi madrasa hayoti, xalqning turmush tarzi, ijtimoiy tengsizlik va ma'naviy muhit real voqealar asosida tasvirlangan. «Odina», «Sudxo'ring o'limi» va «Qullar» kabi asarlarida ham Buxoro jamiyatining murakkab ijtimoiy munosabatlari, oddiy xalqning og'ir hayoti va erkinlikka intilishlari yorqin ifodalangan.

Xulosa qilib aytganda, Sadriddin Ayniy ijodining shakllanishi va rivojlanishida Buxoro adabiy muhiti muhim o'rin egallaydi. Buxoroning boy ilmiy-ma'rifiy an'analari, mumtoz adabiy merosi va jadidchilik g'oyalari adibning dunyoqarashi hamda badiiy tafakkurining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Ayniy o'z asarlarida Buxoro jamiyatining ijtimoiy hayotini, xalqning orzu-intilishlarini, mavjud muammolarini haqqoniy va realistik tarzda tasvirlab, ma'rifat, adolat va insonparvarlik g'oyalarini ilgari surgan. Shu bois Buxoro adabiy muhiti Sadriddin Ayniy ijodining g'oyaviy-estetik negizini tashkil etib, uning ma'rifatparvar adib va realist yozuvchi sifatida kamol topishida asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ayniy, S. Esdaliklar. – Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti, 1960.
2. Ayniy, S. Qullar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1985.
3. Ayniy, S. Sudxo'ring o'limi. – Toshkent: O'zbekiston, 1988.
4. Ayniy, S. Odina. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1989.
5. Karimov, N. XX asr o'zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
6. Qosimov, B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.